

درآمدی بر اعتبارسنجی روایات تفسیری

دکتر محمود حاجی احمدی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۳۹۹

حاجی احمدی، محمود، ۱۳۳۹-

درآمدی بر اعتبارسنجی روایات تفسیری / نویسنده محمود حاجی احمدی؛ ناظر علی اکبر بابایی. — قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۹.

دوازده، ۲۵۲ص. — (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۵۲۱: قرآن پژوهی: ۶۹)

ISBN: 978-600-298-287-2

بها: ۲۷۰۰۰ ریال

فهرست نویسی براساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه. ص. [۲۲۳] - ۲۴۱: همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. تقاسیر مأثوره -- شیعه امامیه. ۲. Imaamite Shiite -- Traditional hermeneutics -- Qur'an -- ۳. احادیث

مجموع. ۴. *Hadiths (Apocryphal). الف. بابایی، علی اکبر، ۱۳۳۲- ب. Babai, Ali Akber. ج. پژوهشگاه حوزه و

دانشگاه. د. عنوان.

۲۹۷/۱۷۹

BP۹۸

۵۸۰۰۳۸۸

شماره کتابشناسی ملی

درآمدی بر اعتبارسنجی روایات تفسیری

مؤلف: دکتر محمود حاجی احمدی (عضو هیئت علمی دانشگاه اصفهان)

ناظر: حجت الاسلام والمسلمین علی اکبر بابایی

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

ویراستار: سعیده حسینیان

صفحه آرایی و طراحی جلد: تحریر اندیشه

چاپ اول: بهار ۱۳۹۹

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم- سبحان

قیمت: ۲۷۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰

(انتشارات ۳۲۱۱۱۳۰۰) نمابر: ۳۲۸۰۳۰۹۰، ص. پ. ۳۱۵۱-۳۷۱۸۵

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این‌گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی «ره»، بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۵۲۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به عنوان منبع درس «احادیث موضوعه»^۱ در مقطع دکتری رشته علوم قرآن و حدیث فراهم آمده است؛ البته دیگر علاقه مندان به این زمینه تحقیقی نیز می توانند از آن بهره مند شوند. از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می داند از تلاش های مؤلف محترم اثر، دکتر محمود حاجی احمدی و نیز از ناظر محترم حجت الاسلام والمسلمین علی اکبر بابایی سپاسگزاری کند.

۱. این درس در برنامه بازنگری شده مورخ ۱۳۹۶/۱۰/۳۰ دانشگاه تهران به استناد آیین نامه واگذاری اختیارات برنامه ریزی درسی مصوب جلسه شماره ۸۸۲ مورخ ۱۳۹۵/۱۱/۲۳ شورای عالی برنامه ریزی آموزشی، در سرفصل های مقطع دکتری رشته علوم قرآن و حدیث تعریف شده است.

فهرست مطالب

۱	مقدمه.....
فصل اول: کلیات	
۵	۱. بیان موضوع.....
۵	۲. پیشینه.....
۷	۲-۱. منابع بررسی قواعد نقد مطلق روایات.....
۹	۲-۲. منابع بررسی قواعد نقد روایات تفسیری.....
۹	۲-۳. منابع بررسی کنندۀ بعضی از ابعاد موضوع.....
۱۱	۳. کاستی‌های تحقیقات گذشته و جنبه‌های نوآوری در این پژوهش.....
۱۱	۴. ضرورت تحقیق.....
۱۲	۵. اهداف تحقیق.....
۱۲	۶. روش تحقیق.....
۱۲	۷. واژه‌شناسی.....
۱۲	۷-۱. تفسیر.....
۱۳	۷-۲. تأویل.....
۱۵	۷-۳. حجیت و اعتبار.....
۱۶	۷-۳-۱. حجیت در اصطلاح دانش تفسیر.....
۱۶	۷-۴. سنت.....
۱۸	۷-۵. روایات تفسیری.....
۱۸	۸. جایگاه سنت در تفسیر.....
۱۹	۸-۱. جایگاه سنت پیامبر.....
۱۹	۸-۲. جایگاه سنت اهل بیت (علیهم‌السلام).....
۲۰	ادله قرآنی.....
۲۲	ادله روایی.....
۲۳	۸-۳. ارزش قول صحابه.....

۲۵	 عقیده شیعه در خصوص صحابی و حجیت اقوال و آرای آنان
۲۶	 ۹. منابع و گونه‌های روایات تفسیری
۲۶	 ۱-۹. تفاسیر روایی شیعه
۲۹	 ۲-۹. تفاسیر روایی اهل تسنن
۳۰	 ۳-۹. گونه‌های روایات تفسیری

فصل دوم: بررسی معیارها و شرایط اعتبار روایات تفسیری

۳۴	 ۱. اعتبار سند
۳۴	 ۱-۱. تعریف سند
۳۴	 معنای لغوی
۳۵	 معنای اصطلاحی
۳۵	 ۲-۱. اهمیت سند
۳۷	 ۳-۱. اعتبار اخبار حاکی از سنت
۳۸	 ۱-۳-۱. دیدگاه‌ها در خصوص طریق احراز اعتبار خبر واحد
۳۸	 وثوق صدوری و وثوق سندی
۳۹	 ۲-۳-۱. بررسی دیدگاه‌ها در خصوص حجیت خبر واحد معتبر در تفسیر
۴۰	 دلایل مخالفان حجیت
۴۵	 دلایل موافقان حجیت
۴۸	 نظر مختار
۴۹	 ۲. اعتبار متن
۵۰	 ۱-۲. عدم اضطراب
۵۰	 ۱-۱-۲. اضطراب در سند
۵۱	 ۲-۱-۲. اضطراب در متن
۵۲	 ۳-۱-۲. نمونه‌ای از حدیث مضطرب در تفسیر
۵۴	 جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۵۴	 ۲-۲. عدم مخالفت با قرآن
۵۵	 ۱-۲-۲. دلیل اعتبار
۵۵	 روایات عرضه در جوامع حدیثی شیعه
۵۸	 روایات عرضه در جوامع حدیثی اهل سنت
۵۹	 جمع‌بندی
۵۹	 ۲-۲-۲. اعتبار احادیث عرضه
۶۱	 ادله مخالفان احادیث عرضه
۶۳	 ۳-۲-۲. مقصود از کتاب و قرآن در احادیث عرضه
۶۳	 نظر مختار
۶۴	 ۴-۲-۲. مقصود از موافقت و مخالفت
۶۶	 جمع‌بندی و نتیجه‌گیری

۶۶	۳-۲. عدم مخالفت با سنت
۶۶	۳-۲-۱. دلیل اعتبار
۶۷	۳-۳-۲. مقصود از سنت در این شرط
۶۸	۳-۳-۲. قراین تشخیص سنت معیار
۶۹	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۶۹	۴-۲. عدم مخالفت با عقل
۷۰	۴-۲-۱. مقصود از عقل و مقتضیات عقل
۷۱	۴-۲-۲. دلیل اعتبار
۷۲	قرآن
۷۳	سنت
۷۳	۴-۲-۳. محدوده کاربرد این شرط
۷۵	۴-۴-۲. گونه‌های تعارض با عقل
۷۶	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۷۶	۵-۲. عدم مخالفت با تاریخ قطعی
۷۷	۵-۲-۱. مقصود از تاریخ قطعی
۷۷	۵-۲-۲. دلیل اعتبار
۷۸	۵-۳-۲. محدوده کاربرد این شرط
۷۸	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۷۸	۶-۲. عدم مخالفت با علم قطعی و واقع
۷۹	۶-۲-۱. مقصود از علم قطعی و واقع
۸۰	۶-۲-۲. دلیل اعتبار
۸۰	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۸۰	۷-۲. عدم مخالفت با ضروری دین و مذهب و اجماع
۸۰	۷-۲-۱. مقصود از ضروری دین و مذهب
۸۳	۷-۲-۲. دلیل اعتبار شرط عدم مخالفت با ضروری دین و مذهب
۸۳	۷-۳. مقصود از اجماع
۸۴	۷-۲-۴. دلیل اعتبار شرط عدم مخالفت با اجماع
۸۴	۷-۲-۵. تفاوت ضروریات دین و مذهب با اجماع
۸۵	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری
۸۵	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل

فصل سوم: بررسی میزان کارایی معیارها و شرایط سنجش در گونه‌های روایات تفسیری

۸۸	۱. روایات تفسیری در حوزه مسائل اعتقادی
	۱-۱. بررسی روایات درباره انتقال اعمال خوب مخالفان به شیعیان و اعمال بد شیعیان به مخالفان ذیل آیه
۸۸	۱۲-۱۳. سوره عنکبوت
۸۹	۱-۱-۱. روایت

۹۹	۲-۱-۱. بررسی روایت
۹۹	بررسی سندی
۹۹	عدم مخالفت با قرآن و عقل
۱۰۲	۲-۱. بررسی روایات دربارهٔ عدوان بر فرزندان قاتلان امام حسین علیه السلام ذیل آیه ۱۹۳ سوره بقره
۱۰۴	۱-۲-۱. روایات
۱۰۴	۲-۲-۱. بررسی روایات
۱۰۴	بررسی سندی
۱۰۵	بررسی متنی
۱۰۵	عدم مخالفت با قرآن و عقل
۱۰۶	بررسی سایر معیارهای سنجش
۱۰۷	۳-۱. بررسی روایات دربارهٔ خلقت متفاوت انسان‌ها ذیل آیه ۱۹۵ سوره انعام
۱۰۹	۱-۳-۱. روایات
۱۱۲	۲-۳-۱. بررسی روایات
۱۱۲	بررسی سندی
۱۱۳	بررسی متنی
۱۱۴	۴-۱. بررسی روایات تفسیرکنندهٔ «کلمات» در آیه ۳۷ بقره
۱۱۷	۱-۴-۱. روایات
۱۱۷	الف. الفاظ
۱۱۷	الف-۱. کلمات تسبیح و تهلیل
۱۱۸	الف-۲. اسماء پیامبر و اهل بیتش علیهم السلام
۱۱۸	الف-۲-۱. پیامبر به‌تنهایی
۱۱۸	الف-۲-۲. خمسۀ طیبه
۱۱۸	الف-۲-۲-۱. بدون گزارش آشنایی قبلی
۱۱۹	الف-۲-۲-۲. با گزارش آشنایی قبلی
۱۲۰	ب- افعال و الفاظ
۱۲۰	ب-۱. زندگی سخت + سجده + تسبیح و تهلیل
۱۲۱	ب-۲. تسبیح و تهلیل + اعمال حج
۱۲۱	۲-۴-۱. بررسی روایات
۱۲۲	بررسی سندی
۱۲۲	(تسبیح و تهلیل)
۱۲۲	(نام پیامبر به‌تنهایی)
۱۲۲	(خمسۀ طیبه بدون آشنایی قبلی)
۱۲۳	خمسۀ طیبه با گزارش آشنایی قبلی
۱۲۳	زندگی سخت همراه با تسبیح و تهلیل
۱۲۳	تسبیح و تهلیل + اعمال حج
۱۲۴	بررسی متنی

۱۲۶	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری.....
۱۲۶	۲. روایات تفسیری در حوزه احکام.....
۱۲۷	۱-۲. بررسی روایات درباره چگونگی وضو، ذیل آیه ۶ مائده.....
۱۲۸	۱-۱-۲. روایات.....
۱۳۰	۲-۱-۲. بررسی روایات.....
۱۳۱	بررسی سندی.....
۱۳۱	بررسی متنی.....
۱۳۱	- عدم مخالفت با قرآن.....
۱۳۴	- عدم مخالفت با سنت.....
۱۳۵	۳. روایات تفسیری در حوزه اخلاق.....
۱۳۵	۱-۳. بررسی روایات درباره تقوا ذیل آیه ۱۰۲ آل عمران.....
۱۳۷	۱-۱-۳. روایات.....
۱۳۹	۲-۱-۳. بررسی روایات.....
۱۳۹	بررسی سندی.....
۱۳۹	بررسی متنی.....
۱۴۰	عدم مخالفت با قرآن.....
۱۴۱	عدم مخالفت با سنت.....
۱۴۱	عدم مخالفت با عقل.....
۱۴۲	۴. روایات تفسیری در حوزه شأن نزول و تاریخ.....
۱۴۲	۱-۴. بررسی روایات درباره مباهله ذیل آیه ۶۱ آل عمران.....
۱۴۴	۱-۱-۴. روایات.....
۱۴۴	۲-۱-۴. بررسی روایات.....
۱۴۵	بررسی سندی.....
۱۴۵	بررسی متنی.....
۱۴۵	- عدم مخالفت با قرآن.....
۱۴۶	عدم مخالفت با سنت.....
۱۴۶	عدم مخالفت با تاریخ.....
۱۴۷	۵. روایات تفسیری در حوزه علوم.....
۱۴۸	۱-۵. بررسی روایات درباره چگونگی خلقت حوا ذیل آیه ۱ نساء.....
۱۴۹	۱-۱-۵. روایات.....
۱۵۰	۲-۱-۵. بررسی روایات.....
۱۵۰	بررسی سندی.....
۱۵۱	بررسی متنی.....
۱۵۱	- عدم مخالفت با قرآن.....
۱۵۲	- عدم مخالفت با سنت.....
۱۵۶	عدم مخالفت با علم قطعی.....

۱۵۷	۶. روایات تفسیری در حوزه تبیین مفردات
۱۵۷	۱-۶. معنای کلمات
۱۵۹	۱-۱-۶. بررسی روایات در معنای اثاث
۱۵۹	روایات و بررسی آنها
۱۶۰	۲-۱-۶. بررسی روایات در معنای اواه
۱۶۰	روایات و بررسی آنها
۱۶۱	۲-۶. تطبیق و بیان مصداق
۱۶۴	بهره‌گیری از بیان مصادیق (تبیین مصداقی)
۱۶۵	۱-۲-۶. بررسی روایات تطبیق حسنه و سیئه در آیه ۸۹ و ۹۰ نمل
۱۶۶	روایات
۱۶۶	بررسی روایات
۱۶۷	بررسی سندی
۱۶۷	بررسی متنی
۱۶۷	عدم مخالفت با قرآن
۱۶۷	عدم مخالفت با سنت و عقل و عدم اضطراب متن
۱۶۸	۲-۲-۶. بررسی روایات تطبیق هاد و منذر در آیه ۷ رعد
۱۶۸	روایات
۱۶۹	بررسی روایات
۱۶۹	بررسی سندی
۱۷۰	- بررسی متنی
۱۷۰	عدم مخالفت با قرآن
۱۷۰	عدم مخالفت با سنت و عقل
۱۷۰	۳-۲-۶. بررسی روایات در تطبیق نبأ در آیه ۱ تا ۳ نبأ
۱۷۱	روایات
۱۷۲	بررسی روایات
۱۷۲	بررسی سندی
۱۷۳	بررسی متنی
۱۷۳	عدم مخالفت با قرآن
۱۷۳	عدم مخالفت با سنت
۱۷۳	سایر شرایط اعتبار
۱۷۴	۴-۲-۶. بررسی روایات تطبیق بعوضه در آیه ۲۶ بقره
۱۷۵	روایات
۱۷۶	بررسی روایات
۱۷۶	بررسی سندی
۱۷۶	بررسی متنی
۱۷۶	عدم مخالفت با قرآن

۱۷۶	عدم مخالفت با سنت
۱۷۷	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل

فصل چهارم: گزینه‌های مؤثر در اعتبار یا عدم اعتبار روایات تفسیری

۱۸۲	۱. قراین اعتبار
۱۸۲	۱-۱. قراین مربوط به راوی
۱۸۴	۲-۱. قراین مربوط به صدور روایت
۱۸۶	۳-۱. قراین مربوط به صحیح و قابل قبول بودن متن
۱۸۷	۲. قراین عدم اعتبار
۱۸۷	۳. بررسی بعضی از قراین
۱۸۷	۱-۳. نقل از بنوفضال
۱۸۸	۲-۳. نقل مشایخ ثقات
۱۸۸	۳-۲-۱. مشایخ ثلاث
۱۹۰	۳-۲-۲. نقل روایت توسط احمد بن محمد بن عیسی قمی
۱۹۱	۳-۲-۳. نقل روایت توسط جعفر بن بشیر
۱۹۱	۳-۲-۴. نقل روایت توسط محمد بن اسماعیل بن میمون زعفرانی
۱۹۱	۳-۳. وقوع راوی در سلسله سند حدیث صحیح (تصحیح سند)
۱۹۲	۳-۴. وقوع راوی در سلسله سند کافی و کتاب من لا یحضره الفقیه
۱۹۲	۳-۵. روایت قمیین از راوی
۱۹۳	۳-۶. روایت اصحاب اجماع
۱۹۵	۳-۷. راویان نوادر الحکمه
۱۹۶	۳-۸. شیخوخت اجازه
۱۹۷	۳-۹. وکالت راوی
۱۹۷	۳-۱۰. کثرت نقل روایت
۱۹۷	۳-۱۱. وقوع در اسناد کامل الزیارات
۱۹۹	۳-۱۲. وقوع در سلسله راویان تفسیر قمی
۲۰۰	بررسی نظریه توثیق عام مشایخ تفسیر قمی
۲۰۱	بررسی شرح حال رجال راویان تفسیر قمی
۲۰۲	راویان ضعیف
۲۰۲	راویان سنی‌مذهب
۲۰۲	راویان شیعی غیر امامی
۲۰۳	راویان مهمل
۲۰۳	۳-۱۳. از مشایخ صدوق بودن راوی
۲۰۳	۳-۱۴. موافقت روایت با قرآن
۲۰۴	۳-۱۵. رکاکت لفظی
۲۰۵	۴. بررسی نمونه‌هایی از روایات با تکیه بر قراین

۲۰۵	۱-۴. بررسی روایات در ذیل آیه بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
۲۰۶	۲-۴. بررسی یک روایت در باره چند آیه (۲۲ فجر و ۱۵ مطففین و ۲۱۰ بقره)
۲۰۸	۱-۲-۴. بررسی روایت در ذیل آیه «وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا»
۲۰۹	۲-۲-۴. بررسی روایت در ذیل آیه «كَأَلَا إِنَّهُمْ عَنْ رَبِّهِمْ يَوْمِئِذٍ لَمَحْجُوبُونَ»
۲۱۰	۳-۲-۴. بررسی روایت در ذیل آیه «هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَهُمُ اللَّهُ فِي ظُلَلٍ مِنَ الْغَمَامِ وَالْمَلَائِكَةُ» ...
۲۱۱	نتیجه‌گیری
۲۱۱	۳-۴. بررسی روایات در ذیل آیه ذکر «وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ»
۲۱۲	اشکالات وارد بر روایت دوم
۲۱۴	۴-۴. بررسی روایات در خصوص مقصود از «نحر» ذیل سوره کوثر
۲۱۶	روایات و بررسی آنها
۲۱۹	۵-۴. بررسی روایات در ذیل آیه «خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ»
۲۲۱	جمع‌بندی و نتیجه‌گیری فصل

۲۲۳	فهرست منابع
-----	-------------

نمایه‌ها

۲۴۳	نمایه آیات
۲۴۵	نمایه روایات
۲۵۰	نمایه اصطلاحات

مقدمه

از آنجا که قرآن آخرین کتاب آسمانی و نخستین مرجع مهم اسلام‌شناسی است، جایگاهی ویژه، در پژوهش‌های دینی دارد. این کتاب آسمانی از دیرباز از زوایای گوناگون، کانون توجه قرآن‌پژوهان و مفسران قرار گرفته و تاکنون، کتاب‌های پُرشماری درباره تفسیر و علوم مرتبط با آن نگارش یافته است.

اشرف علوم از جنبه اهمیت و منزلت، علم به معانی قرآن کریم و شناخت تفسیر و تأویل آن است؛ زیرا موضوع علم تفسیر، کلام خداوند متعال است و غرض از این علم به دست آوردن نیروی استنباط صحیح تعالیم اسلام و شناسایی کامل مفاهیم و مراد آیات الهی است.

وجود پیوندی ریشه‌دار و ناگسستنی میان قرآن و هم‌تایان معصومش، یعنی پیامبر و اهل بیت (علیهم‌السلام)، در همه مراتب که از حدیث عرشی «ثقلین» و ده‌ها روایت دیگر برمی‌آید، بایستگی مطالعه ژرف سخنان تفسیری آن بزرگواران را برای دستیابی به تفسیری مطمئن و استوار و روشمند از قرآن کریم، بر پژوهندگان در همه گرایش‌های تفسیری آشکار ساخته است.

لیکن بی‌گمان، بهره‌مندی روشمند و درست از روایات تفسیری، که گفته‌های تفسیری معصومان (علیهم‌السلام) را در آن باید جست، نیازمند پالایش آنهاست؛ زیرا آسیب‌ها و آفاتی در گذر زمان و حوادث، موجب راه‌یابی ناراستی‌هایی در دو حوزه «سند» و «متن» شده است. شناخت این آسیب‌ها و راهکارهای درمانش نخستین گام برای بهره‌گیری از این روایات در تفسیر است.

بیشترین اقدامی که درباره روایات تفسیری معصومان (علیهم‌السلام)، تا پیش از دهه‌های اخیر رایج بوده است، گردآوری و ثبت آن در مجموعه‌هایی است که اکنون از آن به «تفاسیر مأثور» یاد می‌شود. تفاسیری چون تفسیر علی بن ابراهیم قمی، تفسیر عیاشی، نور الثقلین و البرهان نمونه‌هایی از این

قبیل است. همچنین، در لابه‌لای تفاسیر دیگری که از آن به «تفاسیر اجتهادی» یاد می‌شود، این روایات برای استشهد یا تأیید به کار رفته است.

درباره روایات تفسیری با دو حقیقت روبه‌رویم: یکی آنکه گفته‌های تفسیری معصومان علیهم‌السلام در میان همین روایات موجود نهفته است و به دلیل پیوند ژرف آنان با قرآن، هیچ مفسر راستینی از آن بی‌نیاز نیست؛ حقیقت دیگر آنکه این گفته‌ها به دلیل عوامل مختلف از قبیل فتنه‌های سیاسی، غلو، فرقه‌های کلامی، تقیه، فقدان سند معتبر و عواملی دیگر، با نارسایی‌هایی همراه شده که آن را آسیب‌پذیر ساخته و اعتماد به آن را با مشکل روبه‌رو کرده است؛ به گونه‌ای که هم‌اکنون شمار روایات قابل‌اعتماد در میان روایات تفسیری اندک است. بنابراین یکی از قدم‌های اساسی درباره این روایات، بررسی راه‌های اعتباربخشی به آنهاست.

به گواهی تاریخ، علمای شیعه برای حفظ و ثبت وضبط احادیث شیعه، در تدوین علم‌الحديث و درایة‌الحديث و علم رجال و تصحیح و تعلیق مجموعه‌های حدیثی، گام‌های مؤثری برداشته‌اند؛ اما پالایش احادیث و شناخت سقیم از صحیح، خصوصاً در احادیث تفسیری، برای حفظ آثار مکتوب بر جای مانده از اهل بیت علیهم‌السلام ضرورتی انکارناپذیر است. توجه به نکته‌ای مهم این ضرورت را آشکار می‌سازد: اکثر آن تلاش‌ها معطوف به روایات فقهی بوده است که ناظر به عمل مکلف است، در حالی که موضوع اکثر روایات تفسیری اعتقادات است و کارایی روش‌های مربوط به فقه در حوزه تفسیر، جای تأمل دارد.

این پژوهش به منظور طرح‌ریزی نظامی جامع برای اعتبارسنجی روایات تفسیری انجام یافته است. در فصل اول با طرح موضوع کلیات بحث، قدم اول برداشته شده است. مسائلی از قبیل تبیین موضوع و ضرورت و اهداف بررسی آن، سؤالات اصلی و پیشینه تحقیق مطرح شده و در ادامه، موضوعات اساسی که ساختار پژوهش به چگونگی پاسخ به آنها بستگی دارد، بررسی شده است. سنت، روایات حاکی از سنت، حجیت در تفسیر و مقایسه آن با سایر حوزه‌ها و معرفی گونه‌های روایات تفسیری اجزای این بخش را تشکیل می‌دهند.

در فصل دوم به بررسی جامع معیارهای اعتبار در روایات تفسیری پرداخته شده است. این معیارها شامل معیار سندی، نبود اضطراب، همچنین عدم مخالفت با قرآن و سنت و عقل و علم قطعی و واقع می‌شود. برای جامعیت بحث، هر معیار از جهات مختلف بررسی شده است. این جهات شامل دلیل اعتبار، مفهوم و محدوده دلالت و در صورت اختلاف آرا، نقد و بررسی

آنهاست. گفتنی است در بعضی از این معیارها، مانند عدم مخالفت با قرآن، در یک یک موضوعات فرعی آن، اختلاف رأی وجود دارد.

در فصل سوم برای نشان دادن میزان کارایی این معیارها، به بررسی و سنجش گونه‌های شش‌گانه روایات تفسیری با این معیارها همت گمارده شده است. در خلال این بررسی، دو واقعیت بیشتر چهره نشان می‌دهد: ۱. نایکسانی میزان کارایی این معیارها در گونه‌های مختلف روایات تفسیری؛ ۲. اختلاف دانشمندان در سلامت و عدم سلامت بعضی روایات در گذر از میدان نقد با این معیارها.

فصل چهارم موضوعی را در مسیر بررسی قرار داده که کمتر به آن توجه شده است. وثوق صدوری و راه‌های اعتباربخشی به روایات از طریق قراین در این فصل بررسی شده است. در ابتدا جایگاه توجه به وثوق صدوری در مقابل وثوق سندی در اندیشه دانشمندان شیعه بررسی شده، سپس گزارش گونه‌ای از قراین اعتبار در سه حوزه راوی و روایت و متن، ارائه شده و آنگاه چند نمونه از این قراین بررسی شده است. در انتهای فصل، برای نشان دادن میزان کارایی این قراین در اعتباربخشی روایات تفسیری، چند نمونه از روایات با این عیار به بوتۀ نقد فرستاده شده‌اند. در خلال این بررسی، با اثبات اعتبار بعضی از روایات تفسیری از طریق تکیه بر قراین مقبول نزد قائلان به عدم حجیت خبر واحد در تفسیر، جایگاه ارزشمند قراین نمودار می‌شود. برخود لازم می‌دانم مراتب تشکر خود را از همه عزیزانی که بدون یاری آنها این اثر به بار نمی‌نشست اعلام دارم:

- استاد ارجمند و فرهیخته‌ام حجت‌الاسلام والمسلمین علی اکبر بابایی که در همه مراحل از خرمن معرفت ایشان بهره بردم و راهنمایی‌های ایشان راهگشای مشکلات مسیر بود؛
- استاد بزرگوار حجت‌الاسلام والمسلمین دکتر محمد اسعدی که مشورت‌های ارزشمندشان در بسیاری از موارد به بهینه شدن کار کمک شایانی نمود؛
- همه مسئولان و کارکنان بخش‌های مختلف پژوهشگاه حوزه و دانشگاه که با حمایت و تلاش همه جانبه آنها امکان تدوین و نشر این اثر فراهم شد؛
- این اثر را به پیشگاه قرین قرآن، عترت پیامبر بزرگوار اسلام تقدیم می‌دارم.